

การศึกษาตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง A Study of Community Development Indicators According to the Sufficiency Economy Philosophy

สรฤทธ จันสุข และวินัย วีระวัฒนานนท์
คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Sorarit Chansuk, Vinai Veeravatananond.
Faculty of Environment and Resource Studies, Mahasarakham University.

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ศึกษาตัวชี้วัดเพื่อการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากตัวชี้วัดจำนวน 5 ด้าน 61 ตัวชี้วัด เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามประมาณค่า 5 ระดับจากผู้นำชุมชนแบบไม่เป็นทางการของชุมชนที่มีความเข้าใจและปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงครอบคลุมพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยสุ่มพื้นที่จำนวน 10 จังหวัด กลุ่มตัวอย่างเป้าหมาย 319 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน ผลการศึกษาพบว่า ตัวชี้วัดมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ที่นัยสำคัญทางสถิติระดับ .05 จำนวน 60 ตัวชี้วัด ไม่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ จำนวน 1 ตัวชี้วัด โดยพิจารณาจากค่าดัชนีวัดความกลมกลืน = 0.89 ค่าดัชนีวัดความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว = 0.84 ค่าดัชนีรากของกำลังสองเฉลี่ยส่วนที่เหลือ = 0.035 ค่าความน่าจะเป็น = 0.94171 และค่าอิทธิพลทุกด้านมีค่าระหว่าง 0.90 – 0.97 ตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงประกอบด้วย 5 ด้านหลัก 60 ตัวชี้วัด คือ ตัวชี้วัดด้านจิตใจและความรู้สึกมีตัวชี้วัดจำนวน 14 ตัว ตัวชี้วัดด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกายภาพมีตัวชี้วัดจำนวน 10 ตัว ตัวชี้วัดด้านเทคโนโลยีและการเรียนรู้มีตัวชี้วัดจำนวน 12 ตัว ตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจมีตัวชี้วัดจำนวน 12 ตัว และตัวชี้วัดด้านสังคมและวัฒนธรรมมีตัวชี้วัดจำนวน 12 ตัว

คำสำคัญ การพัฒนาชุมชน ตัวชี้วัด ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

Abstract

The objective of the research was to study 61 community development indicators according to the sufficiency economy philosophy from five aspects. A five-level questionnaire was used to gather the data from informal community leaders who clearly understood and followed the principles of the sufficiency economy. The area of the study was selected at random in the northeast of Thailand and included ten provinces. 319 people were selected as the target group. The data were analyzed by

the confirmatory factors analysis method. It is found that there were sixty indicators which were in harmony with the evident data and there was one indicator which was not in harmony with the evident data at the level of significance .05. It was shown that the goodness of fit index was 0.89, the adjusted goodness of fit index was 0.84, the root mean square residual was 0.035, the probability value was 0.94171 and the interval of the loading value for all aspects was 0.90-0.97. The community development indicators according to the sufficiency economy philosophy consisted of five main aspects and sixty indicators; there were fourteen indicators of spiritual and emotional aspects, there were ten indicators of natural resources and environmental aspects, there were twelve indicators of the technology and learning aspects, there were twelve indicators of economic aspects and there were twelve indicators of social and cultural aspects.

Keywords: *Community Development, Indicator, Sufficiency Economy Philosophy*

บทนำ

การพัฒนาชุมชนของประเทศไทยในอดีตเป็นไปเพื่อการผลิต การอุปโภคบริโภคที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานและพัฒนาชุมชนตามกระแสนิยมและวัตถุนิยมที่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง แต่การพัฒนาดังกล่าวทำให้ประชาชนยังขาดจิตสำนึกในการใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณ ขาดการระมัดระวังในการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ การรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ถูกมองข้ามไป (อุดมพร อมรธรรม, 2549) เนื่องจากการพัฒนาชุมชนในประเทศขาดตัวชี้วัดชุมชนที่เป็นระบบ ส่วนใหญ่ใช้เกณฑ์ของรายได้ประชาชาติเป็นเครื่องชี้วัดผลการพัฒนา จึงทำให้หน่วยงานภาคีพัฒนามุ่งเป้าหมายด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้ประชาชนเกิดปัญหาหนี้สินครัวเรือน ส่งผลกระทบต่อการออม ระบบคุณธรรมเสื่อมคลาย คนไทยถูกลัทธิบริโภคนิยมมอมเมาด้วยวัตถุนิยมและความสุขสบายเฉพาะหน้า และเกณฑ์ชี้วัดดังกล่าวก็ไม่สามารถชี้วัดคุณภาพชีวิต ความสุขทางจิตใจ ระบบสังคมที่เข้มแข็ง และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนได้ (ส.วาสนา ประवालพฤกษ์ 2549) การศึกษาตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะทำให้การพัฒนาชุมชนมีตัวชี้วัดที่วิเคราะห์จากศักยภาพของชุมชนแล้วนำมากำหนดกิจกรรมการพัฒนาที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับนโยบายของรัฐที่เกิดการพัฒนาอย่างตรงเป้าหมายและมีทิศทาง (พิพัฒน์ ยอดพฤติการ และคณะ 2547)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นวิถีการดำรงชีวิตเพื่ออนาคตที่ยั่งยืน ด้วยการดำรงตนอย่างพอประมาณ พึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยจิตสำนึกว่ามนุษย์เป็น

ส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ (บุญยงค์ เกศเทศ, 2546) มีเหตุผลในความพอเพียงแบบทางสายกลาง ไม่เบียดเบียนหรือก่อปัญหาให้ผู้อื่น มีการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและรู้คุณค่า (Schumacher, n.d.) สร้างภูมิคุ้มกันภัยที่ดีโดยปรับชุมชนให้มีคุณภาพระหว่างเศรษฐกิจที่มั่นคง สังคมมีคุณธรรมจริยธรรมเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน (วินัย วีระพัฒนานนท์, 2546) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวทางสร้างความสมดุลระหว่างจิตใจ สังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติได้

การศึกษาตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นการศึกษาเพื่อให้ชุมชน หน่วยงานภาคีการพัฒนา สามารถนำตัวชี้วัดไปศึกษาความพร้อมของชุมชนก่อนเริ่มกระบวนการพัฒนา หากชุมชนมีตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สมบูรณ์มากกว่า ชุมชนนั้นสามารถเกิดพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาอย่างพอประมาณ มีเหตุผลในการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม และมีการคุ้มครองรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นภูมิคุ้มกันที่ดี เกิดประโยชน์ต่อชุมชนในการพัฒนาให้ชุมชนมีความสมบูรณ์ทุกด้านอย่างยั่งยืน และเป็นประโยชน์ต่อการประหยัดงบประมาณของรัฐที่นำไปใช้ได้ตรงตามเป้าหมายการพัฒนาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ เพื่อศึกษาตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่เป็นตัวบ่งชี้การพัฒนาชุมชนให้ประชาชนเกิดพฤติกรรมการดำรงชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การสำรวจเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้ศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการวิจัยตัวชี้วัด ดัชนี หรือปัจจัยที่สร้างความเข้มแข็งหรือการพึ่งตนเองของชุมชน เมื่อนำมาให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาชุมชนที่มีความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 7 คน วิเคราะห์สังเคราะห์ส่วนที่มีความสอดคล้องกับตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงสามารถแบ่งตัวชี้วัดได้ 5 ด้าน 61 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. ตัวชี้วัดด้านจิตใจและความรู้สึก ประกอบด้วย ความพึงพอใจในวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ของตนเอง ความคาดหวังถึงความเจริญก้าวหน้าอย่างเท่าเทียมกัน พึงพอใจการตัดสินใจอันเกิดจากสติปัญญาของคนในชุมชน การเอื้อเฟื้อพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน การเข้าใจเหตุผลของการใช้ทรัพยากรที่ขาดการระมัดระวัง ดิ้นตัวพร้อมกับวิธีการแก้ปัญหาชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาให้ทันเวลา เชื่อว่าศักยภาพของชุมชนจัดการแก้ไขปัญหาได้ เสียสละตนเพื่อ

ผลประโยชน์ของส่วนรวม (กรมการพัฒนาชุมชน 2547) พึงพอใจความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สนใจร่วมกันปรับปรุงแก้ไขให้การพัฒนามีประสิทธิภาพ สนใจเข้าร่วมประชุมประชาคมเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงสม่ำเสมอ (อรทัย อาจอ่ำ, 2543) มีการวิเคราะห์ข้อมูลแล้วนำไปสื่อสารให้สมาชิกได้รู้จักพร้อมกัน มีความอดทนต่อความยากลำบากเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ มีการประนีประนอมยอมความกันในชุมชน

2. ตัวชี้วัดด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ประกอบด้วย มีน้ำในชุมชนปลูกพืชให้สมบูรณ์ได้ตลอดปี มีแหล่งน้ำสะอาดสำหรับอุปโภคบริโภคของชุมชนเพียงพอ มีบริเวณพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ (สุพิศตรา สุภาพ, 2536) สภาพถนนที่ใช้สัญจรเข้าและออกสะดวกสบายในทุกฤดูกาล มีรถโดยสารหรือรถบริการเข้าและออกสู่ตัวอำเภอเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง มีพื้นที่สาธารณะในปริมาณที่เพียงพอ มีการปรับปรุงคุณภาพดินที่ใช้ปลูกพืชให้มีความอุดมสมบูรณ์เป็นประจำทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนจัดการโดยคนในชุมชนปรับปรุงวิถีชีวิตประจำวันให้มีความเหมาะสมกับโครงสร้างทางกายภาพ มีพื้นที่ป่าไม้เพื่อใช้ดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน และสมาชิกชุมชนมีอำนาจในการดูแลรักษาพื้นที่ทรัพยากรชุมชน (อัญญา เคารพพงศ์, 2541)

3. ตัวชี้วัดด้านเทคโนโลยีและการเรียนรู้ ประกอบด้วย วิธีการผลิตสืบทอดมาจากปราชญ์หรือภูมิปัญญา โครงการส่วนใหญ่แก้ไขปัญหาให้หมดไปอย่างยั่งยืน ขอตรวจสอบการบริหารจัดการชุมชนได้ตลอด มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้ทันการเปลี่ยนแปลงที่นำมาแก้ไขปัญหาได้ จำเป็นที่สุดและไม่สามารถดำเนินการเองได้จึงขอรับการช่วยเหลือจากภายนอกจัดการกับเทคโนโลยีที่นำมาใช้ให้เหมาะสมกับสภาพชุมชน ยอมรับสิ่งประดิษฐ์ใหม่ที่เป็นประโยชน์ (อัญญา เคารพพงศ์, 2541) นำแผนชุมชนมาปรับให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงเป็นปัจจุบัน มีองค์กรในการขับเคลื่อนเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน มีช่องทางการแสดงความคิดเห็นที่หลากหลาย มีเจ้าหน้าที่ความช่วยเหลือแนะนำอย่างสม่ำเสมอ การพัฒนาเป็นไปตามแผนชุมชนที่กำหนดไว้ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2547)

4. ตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย การมีโอกาสเลือกอาชีพตามความสามารถและทักษะ การจัดสรรผลประโยชน์เป็นไปอย่างเท่าเทียมกัน ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มรายได้หรือลดรายจ่าย มีงานทำอยู่ในชุมชนเป็นปกติโดยไม่ว่างงาน ใช้ทักษะความชำนาญในการทำงานให้ผลงานมีประสิทธิภาพ สมาชิกของกลุ่มอาชีพเป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชน ผลผลิตชุมชนใช้ในชุมชนอย่างเพียงพอก่อนจึงนำไปจำหน่าย

ภายนอกชุมชน (ประเวศ ะสี , 2530) การซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากระทำการโดยคนหรือกลุ่ม ในชุมชน การผลิตสินค้ามีการแข่งขันกันเองเพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพ ผลิตภัณฑ์ชุมชน ได้เปรียบในการแข่งขันทางการตลาดมากกว่าชุมชนใกล้เคียง (ปริยา พรหมจันทร์, 2542) รายได้ของคนในชุมชนมีเหลือเก็บออมไม่น้อยกว่าหนึ่งในสิบส่วน สามารถคืนเงินที่ยืมมาได้ ด้วยรายได้จากผลผลิต

5. ตัวชี้วัดด้านสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย ขนบธรรมเนียมหรืองาน ประเพณีมีความโดดเด่น นำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามาปฏิบัติในวิถีการดำรง ชีวิตประจำวัน ร่วมกันสมทบทุนกิจกรรมการพัฒนาให้สำเร็จลุล่วงได้ กิจกรรมส่วนรวมทุกคน สนใจเข้าร่วมอย่างจริงจัง (สุพัตรา สุภาพ, 2536) ชุมชนยอมรับปัญหาจากการกระทำของคน ในชุมชน ผู้นำชุมชนทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมด้วยความเสียสละ มีการเคารพเชื่อฟังและ ยอมรับความคิดของ ผู้อาวุโส ปราชญ์ หรือภูมิปัญญาชุมชน มีเหตุผลในการแสดงความคิดเห็น อย่างเพียงพอก่อนตัดสินใจ (อรทัย อาจอ่ำ, 2543) วิถีชีวิตได้สืบทอดมาจากขนบธรรมเนียม ประเพณีสมัยบรรพบุรุษ กลุ่ม องค์กรมีกิจกรรมของตนเองที่หลากหลายและต่อเนื่อง มีการนำ บทเรียนในอดีตมาแก้ไขป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ได้อีก (ปริยา พรหมจันทร์, 2542) วัฒนธรรมภายนอกได้ประยุกต์ให้เข้ากับชุมชนด้วยความรอบคอบระมัดระวัง (อัญญา เคารพพงศ์ , 2541)

วัตถุประสงค์และวิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรกลุ่มตัวอย่างและเครื่องมือ การศึกษานี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ ผู้วิจัยเลือก พื้นที่เป้าหมายภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากการผลิตด้านการเกษตร ระบบเศรษฐกิจ ชุมชน และการดำรงชีวิตอยู่ของครอบครัวด้วยระดับรายได้ที่ต่ำกว่าภาคอื่น การกระจายการผลิตทางการเกษตรมีน้อยและส่งแรงงานออกไปต่างถิ่นมากกว่าภาคอื่น (ภมรรัตน์ สุธรรม, 2546) ผู้วิจัยสุ่มชักพื้นที่เป้าหมาย 10 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สุรินทร์หนองบัวลำภู และอุดรธานี ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ ศึกษาเป็นผู้นำชุมชนแบบไม่เป็นทางการที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีความเข้าใจและปฏิบัติตาม แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจำนวน 319 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถามประมาณ ค่า 5 ระดับ ที่ครอบคลุมตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 5 ด้าน 61 ตัวชี้วัด ตรวจสอบเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 7 คน วิเคราะห์ความ เทียบตรงตามเนื้อหาด้วยค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 5.00 - 3.71 ทดลองใช้เครื่องมือกับประชากรที่

ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างในจังหวัดนครพนม วิเคราะห์ความเชื่อมั่นด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบักเท่ากับ 0.971 จึงสรุปว่าเครื่องมือนี้ให้ค่าความเชื่อมั่นสูง

วิธีการรวบรวมข้อมูล นำหนังสือราชการและเครื่องมือไปประสานขอความร่วมมือจากบุคลากรสังกัดกรมการพัฒนาชุมชน ยกเว้นจังหวัดนครราชสีมาได้ขอความร่วมมือบุคลากรจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ประชากรกลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่ โดยชี้แจงทำความเข้าใจในการประสานการเก็บรวบรวมข้อมูล ทำให้ประชาชนในชุมชนเลือกผู้ตอบแบบสอบถามที่มีความรู้ในการพัฒนาชุมชนหรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามจำนวนเป้าหมายและประสานการเก็บรวบรวมแบบสอบถามกลับคืน ผู้วิจัยใช้เวลาเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่วันที่ 26 ธันวาคม 2550 ถึงวันที่ 20 เมษายน 2551 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 3 เดือน 26 วัน โดยได้เข้าไปติดตามการรวบรวมข้อมูลเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง

การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลที่รวบรวมได้มีวิธีการวิเคราะห์ ดังนี้

ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ SPSS for Windows ในการวิเคราะห์ค่าสถิติเชิงพรรณนาของลักษณะประชากร และวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ของข้อมูลในการนำไปใช้วิเคราะห์ด้วยวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน

ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ลิสเรล (LISREL) สำหรับวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันใช้เกณฑ์แปลผลข้อมูล ได้แก่

1. ความคลาดเคลื่อนมาตรฐานและสหสัมพันธ์ของค่าประมาณพารามิเตอร์ (SE) ใช้พิจารณาความคลาดเคลื่อนของข้อมูลประกอบกับค่าสถิติอื่น
2. ค่าสถิติทดสอบที (t-value) แปลผลจากค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
3. ค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (DE) แปลผลจากค่าที่มีความสัมพันธ์ระหว่างตัวชี้วัดกับข้อมูลเชิงประจักษ์
4. ค่าสัมประสิทธิ์การทำนาย (R^2) แปลผลจากค่าสถิติที่เข้าใกล้ 1 แสดงว่าตัวชี้วัดมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์
5. ดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (GFI) แปลผลจากค่าสถิติที่เข้าใกล้ 1 แสดงว่าตัวชี้วัดมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์
6. ดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว (AGFI) แปลผลจากค่าสถิติที่เข้าใกล้ 1 แสดงว่าตัวชี้วัดมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์

7. คำนีรากล้างสองเฉลี่ยของส่วนที่เหลือ (RMR) ใช้เกณฑ์แปลผลจากค่าที่เข้าใกล้ 0 และมีค่าน้อยกว่า .05 แสดงว่าตัวชี้วัดมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์

ผลการวิจัย

ผลจากการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามมีผลการศึกษา ดังนี้

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 319 คน เป็นเพศชาย ร้อยละ 34.8 เป็นเพศหญิงร้อยละ 65.2 กลุ่มตัวอย่างมีระดับการศึกษาระดับต่ำกว่า ม.3 ร้อยละ 54.2 ระดับ ม.3 ถึง ม.6 ร้อยละ 37.9 ระดับสูงกว่า ม.6 ร้อยละ 7.8 ประชากรในชุมชนที่กลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่ ประชากรไม่เกิน 500 คน ร้อยละ 46.4 ประชากรตั้งแต่ 501 ถึง 1,000 คน ร้อยละ 40.8 ประชากรตั้งแต่ 1,001 คนขึ้นไป ร้อยละ 12.9

ตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลที่ได้จากการศึกษาตัวชี้วัดกับข้อมูลเชิงประจักษ์ที่เป็นตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีจำนวน 5 ด้าน 60 ตัวชี้วัด โดยพิจารณาจากวิธีการและผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ ผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาวิเคราะห์ค่าสหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน พบว่าตัวแปรส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และเป็นความสัมพันธ์ทางบวก มีตัวชี้วัดบางตัวแปรเท่านั้นที่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาค่า Bartlett's Test = 11032.081 ค่า KMO Test = .923 แสดงให้เห็นว่าตัวแปรทั้งหมดมีความสัมพันธ์กันสูงมาก จากนั้นผู้วิจัยจึงนำค่าสหสัมพันธ์มาวิเคราะห์ค่าสถิติด้วยวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันตามโครงสร้างของตัวชี้วัด พบว่าตัวชี้วัดหลัก 5 ด้าน มีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ แต่ตัวชี้วัดย่อยไม่มีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ จำนวน 1 ตัว คือ ตัวชี้วัดที่กล่าวถึงการมีรถโดยสารหรือรถบริการเข้าและออกจากชุมชนสู่ตัวเมืองอย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยจึงไม่นำมากำหนดเป็นตัวชี้วัดแล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลอีกครั้ง พบว่าตัวชี้วัดหลัก 5 ด้าน และตัวชี้วัดย่อยที่เป็นตัวบ่งชี้จำนวน 60 ตัว มีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยพิจารณาจากค่าไค-สแควร์ = 1,186.09 ค่าความน่าจะเป็น (P) = .94171 ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (GFI) = .890 ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว (AGFI) = .840 ค่าดัชนีรากล้างสองเฉลี่ยของส่วนที่เหลือ (RMR) = .035

ตัวชี้วัดหลัก 5 ด้าน มีค่านำหนักองค์ประกอบเป็นบวกตั้งแต่ .90 - .97 ค่าสถิติทดสอบที่มีค่าระหว่าง 4.58 - 12.85 มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ค่าสัมประสิทธิ์การทำนายมีค่า

ระหว่าง .82 - .93 ร้อยละของน้ำหนักองค์ประกอบมีอัตราส่วนเท่ากับ 19.82 : 19.18 : 20.68 : 20.04 : 20.25 ซึ่งมีค่าความสำคัญที่ใกล้เคียงกันมาก ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ด้านหลักของตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ตัวชี้วัดหลัก	ค่าอิทธิพล			R ²	ร้อยละของน้ำหนักองค์ประกอบ
	DE	SE	T		
ตัวชี้วัดด้านจิตใจและความรู้สึก	.93	.07	12.85**	.86	19.82
ตัวชี้วัดด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกายภาพ	.90	.20	4.58**	.82	19.18
ตัวชี้วัดด้านเทคโนโลยีและการเรียนรู้	.97	.08	11.67**	.93	20.68
ตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจ	.94	.08	11.53**	.89	20.04
ตัวชี้วัดด้านสังคมและวัฒนธรรม	.95	.08	12.04**	.91	20.25

CHI SQUARE = 1186.09 DF = 1264 P = .94171 GFI = .89 AGFI = .84 RMR = .035 ** =SIG. .05

เมื่อนำข้อมูลตัวชี้วัดย่อยที่ได้วิเคราะห์แล้วมาพิจารณาค่าความมีอิทธิพลกับตัวชี้วัดหลักแต่ละด้านที่เป็นตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าตัวชี้วัดมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบเป็นบวกตั้งแต่ .18 - .67 ค่าสถิติทดสอบที่มีค่าระหว่าง 3.20 - 11.70 มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ค่าสัมประสิทธิ์การทำงานมีค่าระหว่าง .04 - .57 ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ตัวชี้วัดลำดับที่	DE (SE)	t	R ²	ตัวชี้วัดลำดับที่	DE (SE)	t	R ²
01	0.52 (- -)	- -	0.47	31	0.61 (0.06)	10.44**	0.53
02	0.44 (0.04)	10.65**	0.36	32	0.50 (0.05)	10.26**	0.39
03	0.45 (0.04)	10.79**	0.36	33	0.57 (0.06)	9.84**	0.47
04	0.35 (0.04)	8.12**	0.23	34	0.50 (0.05)	9.49**	0.37
05	0.36 (0.05)	7.51**	0.19	35	0.58 (0.05)	10.88**	0.54
06	0.47 (0.04)	10.78**	0.37	36	0.53 (0.05)	10.12**	0.45
07	0.37 (0.04)	8.51**	0.26	37	0.49 (- -)	- -	0.39
08	0.49 (0.05)	10.18**	0.37	38	0.50 (0.05)	10.86**	0.41
09	0.50 (0.04)	11.39**	0.47	39	0.52 (0.05)	10.10**	0.45
10	0.50 (0.05)	10.89**	0.43	40	0.18 (0.05)	3.53**	0.04
11	0.56 (0.05)	11.70**	0.51	41	0.27 (0.04)	6.40**	0.16
12	0.44 (0.05)	9.50**	0.32	42	0.47 (0.05)	9.13**	0.32
13	0.47 (0.04)	10.45**	0.40	43	0.47 (0.06)	8.26**	0.27
14	0.38 (0.06)	6.92**	0.19	44	0.53 (0.06)	9.29**	0.36
15	0.26 (- -)	- -	0.07	45	0.26 (0.06)	4.11**	0.06
16	0.27 (0.05)	5.21**	0.10	46	0.51 (0.06)	8.01**	0.30
17	0.22 (0.06)	3.86**	0.07	47	0.61 (0.06)	9.47**	0.47
18	0.33 (0.08)	4.36**	0.16	48	0.67 (0.07)	9.84**	0.48
19	0.21 (0.06)	3.20**	0.04	49	0.47 (- -)	- -	0.41
20	0.47 (0.10)	4.79**	0.29	50	0.28 (0.04)	6.82**	0.14
21	0.57 (0.13)	4.53**	0.53	51	0.35 (0.05)	7.11**	0.18
22	0.55 (0.12)	4.53**	0.57	52	0.38 (0.05)	8.34**	0.26
23	0.55 (0.12)	4.38**	0.33	53	0.40 (0.05)	8.02**	0.27
24	0.50 (0.12)	4.36**	0.33	54	0.46 (0.05)	9.30**	0.34
25	0.50 (- -)	- -	0.38	55	0.50 (0.05)	9.80**	0.45
26	0.44 (0.05)	9.51**	0.37	56	0.55 (0.05)	10.65**	0.48
27	0.56 (0.06)	9.49**	0.44	57	0.46 (0.05)	9.56**	0.36
28	0.42 (0.05)	8.90**	0.32	58	0.54 (0.05)	10.15**	0.42
29	0.52 (0.06)	9.22**	0.42	59	0.52 (0.05)	9.95**	0.40
30	0.45 (0.05)	8.75**	0.31	60	0.55 (0.05)	10.55**	0.46

** = Significance .05

จากผลการวิเคราะห์ค่าสถิติของข้อมูลทำให้พบว่าตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย 5 ด้านหลัก 60 ตัวชี้วัด ดังนี้

ตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ด้านจิตใจและความรู้สึก

1. พึงพอใจวิถีชีวิตสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง
2. ความคาดหวังถึงความเจริญก้าวหน้าอย่างเท่าเทียมกัน
3. พึงพอใจการตัดสินใจอันเกิดจากสติปัญญาของคนในชุมชน
4. การเอื้อเฟื้อพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน
5. เข้าใจถึงเหตุผลการใช้ทรัพยากรที่ขาดการระมัดระวัง
6. ดันตัวกับการแก้ปัญหาชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาทันเวลา
7. เชื่อว่าศักยภาพของชุมชนจัดการแก้ไขปัญหาได้
8. เสียสละตนเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม
9. พึงพอใจความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากร
10. สนใจร่วมกันปรับปรุงแก้ไขให้การพัฒนามีประสิทธิภาพ
11. สนใจเข้าร่วมประชุมเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงสม่ำเสมอ
12. มีการนำข้อมูลไปสื่อสารให้สมาชิกได้รู้จักพร้อมกัน
13. มีความอดทนต่อความยากลำบากเพื่อสามารถพึ่งตนเองได้
14. มีการประนีประนอมยอมความกันในชุมชน

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

15. น้ำในชุมชนปลูกพืชให้สมบูรณ์ได้ตลอดปี
16. มีแหล่งน้ำสะอาดสำหรับอุปโภคบริโภคของชุมชนเพียงพอ
17. มีบริเวณพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ
18. สภาพถนนที่ใช้สัญจรเข้าและออกสะดวกสบายในทุกฤดูกาล
19. มีพื้นที่สาธารณะในปริมาณที่เพียงพอ
20. ปรับปรุงคุณภาพดินให้มีความอุดมสมบูรณ์อยู่เป็นประจำ
21. ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนจัดการโดยคนในชุมชน
22. ปรับปรุงวิถีชีวิตให้เหมาะสมกับโครงสร้างทางกายภาพ

23. มีพื้นที่ป่าไม้เพื่อใช้ดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน
24. สมาชิกชุมชนมีอำนาจในการดูแลรักษาพื้นที่ทรัพยากรชุมชน

ด้านเทคโนโลยีและการเรียนรู้

25. วิธีการผลิตสืบทอดมาจากปราชญ์หรือภูมิปัญญา
26. โครงการส่วนใหญ่แก้ไขปัญหาก็ให้หมดไปอย่างยั่งยืน
27. ขอตรวจสอบการบริหารจัดการชุมชนได้ตลอด
28. แลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้ทันการเปลี่ยนแปลงเพื่อแก้ไขปัญหาคได้
29. ขอรับการช่วยเหลือจากภายนอกเมื่อไม่สามารถดำเนินการได้
30. จัดการกับเทคโนโลยีที่นำมาใช้ให้เหมาะสมกับสภาพชุมชน
31. ยอมรับสิ่งประดิษฐ์ใหม่ที่เป็นประโยชน์
32. ปรับแผนชุมชนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง
33. มีองค์กรในการขับเคลื่อนเครือข่ายการเรียนรู้
34. มีช่องทางการแสดงความคิดเห็นที่หลากหลาย
35. มีเจ้าหน้าที่ความช่วยเหลือแนะนำอย่างสม่ำเสมอ
36. การพัฒนาเป็นไปตามแผนชุมชนที่กำหนดไว้

ด้านเศรษฐกิจ

37. การมีโอกาสเลือกอาชีพตามความสามารถและทักษะ
38. การจัดสรรผลประโยชน์เป็นไปอย่างเท่าเทียมกัน
39. ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเพิ่มรายได้หรือลดรายจ่าย
40. มีงานทำอยู่ในชุมชนเป็นปกติโดยไม่ว่างงาน
41. ใช้ทักษะความชำนาญในการทำงานให้มีประสิทธิภาพ
42. สมาชิกของกลุ่มอาชีพเป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชน
43. ผลผลิตชุมชนนำมาใช้ในชุมชนอย่างเพียงพอ
44. การซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากระทำโดยคนในชุมชน
45. การผลิตสินค้ามีการแข่งขันกันเพื่อคุณภาพผลิตภัณฑ์
46. ผลิตภัณฑ์ชุมชนได้เปรียบทางการตลาดกว่าชุมชนอื่น
47. มีรายได้เหลือเก็บออมไม่น้อยกว่าหนึ่งในสิบส่วน

48. สามารถคืนเงินที่ยืมมาได้จากรายได้ของผลผลิต

ด้านสังคมและวัฒนธรรม

49. ขนบธรรมเนียมหรือประเพณีมีความเป็นเอกลักษณ์
50. นำหลักคำสอนพระพุทธศาสนามาปฏิบัติประจำวัน
51. ร่วมกันสมทบทุนกิจกรรมการพัฒนาให้สำเร็จคล่องตัว

ด้านเทคโนโลยีและการเรียนรู้

52. กิจกรรมส่วนรวมทุกคนสนใจเข้าร่วมอย่างจริงจัง
53. ชุมชนยอมรับปัญหาจากการกระทำของคนในชุมชน
54. ผู้นำชุมชนทำงานเพื่อส่วนรวมด้วยความเสียสละ
55. เคารพเชื่อฟังและยอมรับความคิดผู้อาวุโส ปราชญ์
56. แสดงความคิดเห็นด้วยเหตุผลที่เพียงพอก่อนตัดสินใจ
57. วิถีชีวิตสืบทอดขนบธรรมเนียมมาจากบรรพบุรุษ
58. กลุ่ม องค์กร มีกิจกรรมที่หลากหลายและต่อเนื่อง
59. นำบทเรียนในอดีตมาป้องกันการเกิดเหตุการณ์เช่นนี้อีก
60. ประยุกต์วัฒนธรรมภายนอกเข้ากับชุมชนอย่างรอบคอบ

สรุปและเสนอแนะ

ผลของการวิจัยพบว่า ตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 5 ด้านหลัก 60 ตัวชี้วัด ได้แก่ ตัวชี้วัดด้านจิตใจและความรู้สึกมีตัวชี้วัดจำนวน 14 ตัว ตัวชี้วัดด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกายภาพมีตัวชี้วัดจำนวน 10 ตัว ตัวชี้วัดด้านเทคโนโลยีและการเรียนรู้ มีตัวชี้วัดจำนวน 12 ตัว ตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจมีตัวชี้วัดจำนวน 12 ตัว และตัวชี้วัดด้านสังคมและวัฒนธรรม มีตัวชี้วัดจำนวน 12 ตัว ตัวชี้วัดแต่ละด้านมีความสำคัญในระดับที่ใกล้เคียงกันมาก

อภิปรายผล

ตัวชี้วัดด้านเทคโนโลยีและการเรียนรู้มีค่าอิทธิพลมากที่สุด เนื่องจากชุมชนที่ปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายนอกและภายในชุมชนอยู่ตลอดเวลา รวมถึงการฝึกอบรมด้านคุณภาพชีวิต การอาชีพ การใช้เทคโนโลยีเพื่อลดต้นทุน

และเพิ่มผลผลิตให้เกิดการพึ่งตนเองได้ตัวชีวิตด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายภาคามีค่าอิทธิพลน้อยที่สุด เนื่องจากประชาชนมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการประกอบ อาชีพและการดำรงชีวิตในแต่ละพื้นที่ที่ต่างกัน ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจด้าน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับน้อย และชุมชนที่ปฏิบัติตามแนวทางปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงประชาชนมีการปรับวิถีชีวิตของตนให้เข้ากับทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมที่ชุมชนมีอยู่

ข้อเสนอแนะ

การพัฒนาชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงควรมีการศึกษาศักยภาพ ชุมชนจากตัวชีวิตทั้ง 5 ด้าน 60 ตัวชีวิต เพื่อกำหนดกิจกรรมการพัฒนาจากศักยภาพชุมชนให้มี ตัวชีวิตอยู่ในชุมชนระดับที่ใกล้เคียงกัน ควรมีการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการพร้อม กันทุกด้านเพื่อให้ประหยัดงบประมาณและเวลา การศึกษาครั้งต่อไปควรวิเคราะห์ข้อมูลด้วย วิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจเพื่อแยกย่อยตัวชีวิตให้ชุมชนหรือหน่วยงานภาคีการพัฒนา สามารถนำไปใช้ได้ง่ายขึ้น และควรศึกษาผลการนำตัวชีวิตไปใช้ในกิจกรรมการพัฒนาใน ชุมชนที่เป็นรูปธรรม

ข้อจำกัดในการศึกษา การศึกษานี้สำรวจข้อมูลด้วยแบบสอบถามปลายปิด เนื่องจากข้อจำกัดในการนำข้อมูลมาวิเคราะห์ผล ทำให้กลุ่มตัวอย่างไม่สามารถเสนอความคิด เห็นหรือเสนอตัวชีวิตอื่นที่อยู่นอกกรอบที่กำหนดไว้ได้ ผู้วิจัยจึงได้จัดสัมมนาโดยได้เชิญ นักวิชาการพัฒนาชุมชนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดมหาสารคามจำนวน 10 คน และ ผู้นำชุมชนจากจังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น มหาสารคาม และร้อยเอ็ด จำนวน 52 คน รวม ทั้งหมด 62 คน เข้าร่วมสัมมนาเพื่อประเมินตัวชีวิตและเสนอแนะความคิดเห็นหรือตัวชีวิต อื่นๆ ผลการสัมมนาผู้เข้าร่วมสัมมนาประเมินตัวชีวิตทั้งหมดจำนวน 60 ตัวชีวิตอยู่ในระดับมาก ทุกตัว และผู้เข้าร่วมสัมมนาก็ไม่ได้เสนอแนะให้เพิ่มเติมตัวชีวิตอื่นแต่อย่างใด

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณบุคลากรสังกัดกรมการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครราชสีมา ที่ช่วยประสานการเก็บรวบรวมข้อมูล ขอขอบคุณ นักวิชาการพัฒนาชุมชนและผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมสัมมนาทุกท่าน

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน. 2547. รายงานผลการวิจัยและพัฒนารูปแบบและวิธีการพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน. กรุงเทพฯ: เอทีเอ็น โปรดักชั่น.
- บุญยงค์ เกศเทศ. 2546. ดงขุมดำ. กรุงเทพฯ: หลักพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. 2530. พุทธเกษตรกรรมกับसानติสุขของสังคมไทย. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ปรียา พรหมจันทร์. 2542. ศึกษาปัจจัยและวิธีการพัฒนาชุมชนบ้านคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, วิรุฎา ปรียาพันธ์, พิชัย ยอดพฤติการ, สุนทรี เจริญงาม และ จินตนา จันสน. 2547. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการการศึกษาและจัดทำฐานข้อมูลกลุ่ม/องค์กร/พื้นที่ที่ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ภมรรัตน์ สุธรรม. 2546. พลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัย ทรรศน์.
- วินัย วีระวัฒนานนท์. 2546. สิ่งแวดล้อมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ส.วาสนา ประवालพฤกษ์. 2549. รายงานการวิจัยการหาตัวชี้วัดชุมชนปลอดภัยอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: ศูนย์คุณธรรม.
- สุพัตรา สุภาพ. 2536. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- อรทัย อาจอ่ำ. 2543. องค์ประกอบของความสำเร็จในการสร้างกลุ่มและองค์กรเพื่อทำให้ชุมชนเข้มแข็งถอดบทเรียนจากน่านและมหาสารคาม. ว. ประชาคมวิจัย. 7(31): 7-9.
- อัญญา เคารพพงศ์. 2541. การพัฒนาบ้านเขาตาบ ตำบลเขาตาบ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- อุดมพร อมรธรรม. 2549. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : แสงดาว.
- Schumacher, E. F.. n.d. "Buddhist Economics". [Online]
<http://www.schumachersociety.org/buddhist_economics/english.html>
Accessed October 19, 2007.